

**SLOVANSTVO AKO EURÓPANSTVO:
ŠTĚPAN LAUNER A JEHO PREDSTAVA MODERNIZÁCIE**

TIBOR PICHLER, Filozofický ústav SAV, Bratislava

PICHLER, T.: Slavdom es Europeandom: Štěpan Launer and his Idea of Modernization
FILOZOFIA 59, 2004, No 10, p. 697

The paper gives an account of Štěpan Launer's conception of modernization as developed in his work *The Nature of Slavdom*. The theoretical background of the paper is the distinction between national-emancipatory project, based on ethnic identity, and the modernization project, which focused on education and shared political (civic) identity indifferent to the emancipatory agenda of the linguistic nationalism. The basis of Launer's considerations is philosophy of history, deriving from Hegel's thesis, according to which the subjects of progress are always nations, which create the history and represent the standard. Launer does not believe in romantic philosophy of revealing a specific common identity. Rather, he claims, that a civilization/historical achievement is possible only through adopting contemporary educational standard. In this sense, the contribution of Slavdom to the history is possible only through creative adopting of the contemporary English-French-Italian-German educational standards, rather than on the basis of a primordial constitution of national entity with its ideologically justified historical mission.

Slovenskí národne citiaci vzdelanci a literáti píšuci v štyridsiatych rokoch 19. storočia neboli názorovo, ale napokon ani jazykovo homogénnou skupinou, keďže sa ešte písalo viacerými spisovnými jazykmi. Neskoršie dejepisectvo na toto obdobie nazerá cez prizmu štúrovského hnutia, pravdou však je, že existovali pozoruhodné postavy a diela i mimo tohto prúdu národného snaženia, a treba povedať, že aj proti nemu. Veľkými inšpirátormi národného horlenia, vtedy rozšíreného spôsobu myslenia v strednej Európe, boli Herder a Hegel. Obaja rozhodujúcim spôsobom ovplyvnili intelektuálne dianie „prebúdajúcich sa“ národov v tejto časti Európy, ktorých vzdelanecká vrstva vnímala potrebu všeobecnej sociálnej, politickej i hospodárskej modernizácie primárne v podobe národnej emancipácie. Herder pôsobil svojím presvedčením o hodnote ľudu a jeho jazyka ako „prirodzených“ kultúrotvorných faktorov, ako aj pro-slovanskými prognózami¹, a Hegel zase zapôsobil svojou myšlienkou, že dejiny tvoria historické, štát vlastniace národy, odovzdávajúce si štafetu pokroku a vývoja. Touto myšlienkou povzbudil ducha súťaživosti a historickej číziadostivosti u intelektuálnej elity tých národov, ktoré na kolbišti vzdelanosti a politických činov ešte nepovedali svoje slovo a nezapísali sa do knihy svetovej histórie. Súveká Európa pozostávala z národov etablovaných a vplyvných a z národov ašpirujúcich, dúfajúcich v silu a moc v budúcnosti. Vychádzajúc z vedomia prítomnej bezmoci snivali o svojej budúcej sile

¹Maďarských národovcov však vystrašil predpovedami o zániku maďarského jazyka (a národa) v časovom horizonte 100 rokov. Pozri ([4], 420 – 421).

a moci, ktorá nebude násilná a podmaňujúca, ale len podmanivá svojou ľudskosťou a tendenciou prispieť k svetovému zmierniu a k novej ére ľudských dejín dominovaných Slovanmi na základe ideí pokojného, vojnu definitívne nepoznajúceho vývoja. Premýšľanie o dejinách z hľadiska národa aspirujúceho, silného presvedčením o svojej budúcnosti a slabého svojím skutočným postavením v prítomnosti, bolo typické aj pre slovenskú intelektuálnu triedu tohto obdobia.

Herder, ale predovšetkým Hegel núkali rôzne možnosti intelektuálnej apropriacie a praktickej inštrumentalizácie. V kontexte dejín slovenského politického myslenia by sme mohli rozlíšiť štúrovskú národnoemancipačnú inštrumentalizáciu a launerovskú inštrumentalizáciu v podobe programu predovšetkým kultúrnej a napokon aj politickej modernizácie slovenských národov.

Štěpan Launer² (1821 – 1851), niekdajší žiak a stúpenec Ľudovíta Štúra, potom odporca ním iniciovaného nového spisovného jazyka a národného programu a napokon stúpenec kossuthovských liberálov v revolučných rokoch 1848 – 1849, nie je v slovenskej intelektuálnej historiografii neznámy. Písali o ňom viacerí: medzi nimi Elena Várossová, Andrej Kopčok, Rudolf Chmel a nedávno aj britský bohemista a slovakista Robert B. Pynsent. Alexander Matuška ho pokladal za *démonickú* osobnosť a *apokryfného* kritika súvekej slovenskej skutočnosti a často sa naňho odvolával vo svojich glosách a reflexiách ([7], 380, 394).³ V 19. storočí však bol medzi štúrovsko-hurbanovskými národovcami neslávne známy pre svoje názory na projekt štúrovej národotvorby. Ctiboh Zoch (Cochius) ho pokladal za „odporníka Sloveňčini“ a radil ho medzi „potvori slovenskeho ňeslovenstva“ ([8], 606). Líšil sa od hlavného prúdu slovenských vzdelancov aj svojimi predstavami o prítomnosti a budúcnosti slovenských národov, t. j. svojimi ideami o slovanstve. Pod slovanstvom mal na mysli slovanské národy, a nie predstavy o tom, čo robí Slovanov Slovanmi, teda akýsi kultúrny alebo národný esencializmus.

Launer zasiahol do súvekeho národoveckého intelektuálneho diskurzu spisom *Povaha Slovanstva, se zvláštním ohľadom na spisovní řeč Čechů, Moravanů, Slezáků a Slováků*, ktorý vyšiel v Lipsku v roku 1847. K napísaniu tejto práce ho podnietil nesúhlas so štúrovskou ideológiou slovenského nacionalizmu, ako aj nesúhlas s povýšením *ľudového* stredoslovenského nárečia na spisovný jazyk. Antištúrovský postoj, ba až afekt tvorí stále prítomné pozadie tohto spisu, ktorý však nie je len antištúrovským pamfletom, pretože obsahuje aj zaujímavú filozofiu dejín, ktorá sa miestami dá čítať aj ako pojednanie o politike. Každopádne sa autor prejavil ako dobrý znalec súvekej, osobitne Hegelovej filozofie dejín, ktorá mu slúži ako prostriedok na prezentáciu vlastných názorov, ale aj ako zdatný štylista, pravda, ak odhliadneme od dobového urážlivého polemického tónu. Hegela označil za „neywyssjho wěku nasseho Protestantického philosopha“ ([1], 42). Protestantizmus pokladal za princíp modernej doby.

²Launerovo meno Štěpan sa v literatúre zvykne uvádzať ako „Štefan“, nie je to však správne, keď on sám používal formu „Štěpan“. Súčasný čitateľ tak stráca kontakt s pestrou minulosťou slovenskej spisby, ktorá poznala obdobia, keď disponovala viacerými normami spisovného jazyka. Pozri aj ([6], 8). Na druhej strane sa o ňom zmieňoval aj Ctiboh Cochius v *Orlovi Tatránskom* ako o „Štefanovi Launerovi“.

³Na Matuškovu konštatovanie „apokryfnosti“ Launerovho myslenia nadväzuje aj Elena Várossová vo svojej štúdií *Štefan Launer – apokryfný typ slovenského hegelovca* ([5], 697).

Stredobodom jeho pozornosti je otázka reakcie slovanských národov na imperatív modernizácie. Doba, v ktorej písal stála v znamení nacionalizmu, presnejšie povedané v znamení konkurujúcich nacionalizmov. Šlo vcelku o nacionalizmy emancipačného charakteru, t. j. o také, ktoré chceli dokázať svoju oprávnenosť poukazom, zväčša ideologickým, na jedinečnosť národov, ktoré reprezentovali, a ktorým pripisovali „poslanie“ v dejinách. Dejiny mali legitimačnú funkciu: pomocou nich sa upozorňovalo na slávnú minulosť, ktorá mala podľa nacionalistov vyrovnáť neslávnú prítomnosť a kliesniť aspoň ideovo cestu k slávnej budúcnosti.⁴ Slovanská historická metafyzika bola v tomto zmysle „štandardnou“ súčasťou stredo- a východoeurópskych národovtvoorných procesov.

Dejiny v predstavách národovcov neboli len arénou, v ktorej sa jednotlivé národy snažili dokázať svoju „historickú zdatnosť“, ale zároveň boli aj *procesom* a postupnosťou striedania národov na prvých priečkach historickej výnimočnosti a schopnosti udávať tón v civilizačných výkonoch. Pod vplyvom romantizmu sa dejiny stali dimenziou ľudskej kolektívnej existencie v prítomnosti, vždy sa usilujúcej urobiť zadosť takpovediac historickému imperatívu, t. j. preukázať svoju dejinotvornú spôsobilosť. Launer v podstate súhlasí s Hegelovým názorom, že nositeľmi alebo azda lepšie povedané tvorcami historického výkonu a kultúrno-civilizačných výdobytkov sú národy, ktoré však nie sú nesúmerateľnými aktérmi a autormi jedinečných diel, ale prispievateľmi do spoločného a univerzálneho fondu ľudskej kultúry. Launer vo svojom pojednaní uplatňuje Hegelovu myšlienku o tom, že v dejinách, ktoré chápe ako proces, sú autormi a nositeľmi kultúrnych a civilizačných výdobytkov vždy jednotlivé národy, t. j. *Weltgeist* je stelesňovaný vždy jednotlivými národmi, ktoré majú tiež svojich *duchov*, ale tieto sú vo svojej individualite zároveň reprezentantmi všeobecného. Tvrdí však, že na rozdiel od predkresťanských období dejín, keď sa historický prínos a civilizačný štandard stelesňovali vždy v jednom národe – Gréci (vynašli dejiny ako predstavu), Rimania –, v jeho súčasnosti je kultúrny a civilizačný štandard reprezentovaný viacerými národmi, konkrétne Angličanmi, Francúzmi, Talianmi a Nemcami zároveň, ktorí podľa jeho mienky tvoria jeden *západoeurópsky* blok,⁵ hoci vnútorne diferencovaný. Jeho vek je „západno-europejský“. Tento blok nadväzuje na výdobytky predchádzajúcich vekov a ich *duchov*, Grécka, Ríma, ako aj európskej formy kresťanstva. „Západní Europa jest nejvyšší věku našeho pravidlo, norma a auctorita kdo za našeho času vzdělaným býti, t. j. pravdu a způsob života dokonalejší míti chce, musí se

⁴ Launer nezdiedfal Štúrovu tézu o hľivení Slovákov v Uhorsku ani Štúrovo tematizovanie Veľkej Moravy ako slovenskej politickej minulosti. Pozri aj ([6], 10 – 11).

⁵ Civilizačný vzor rozvinutejších národov a osvojovanie si inde a inými dosiahnutej vzdelanosti, a tým vyrovnávanie zaostávania nie je u neromantických mysliteľov ničím tragickým. Ich postoj je racionálny. V Uhorsku sa s takýmto prístupom môžeme stretnúť u Pála Álmási Balogha v roku 1835, keď analyzuje okolnosti trvalého osvojenia duchovných statkov „vzdelanejších národov“. K tomu pozri zaujímavú, heuristicky neobyčajne bohatú štúdiu Ondreja Mészárosa *Evidencie a kvázi-evidencie v historiografii tzv. národnej filozofie*, ([9], 388 – 389). To znamená, že Launer so svojou ideou modernizovať sa prostredníctvom vzdelania, osvedčeného a efektívneho v iných krajinách, nebol sám a takýto typ „dobehania“ nepokladal za „útlak“, zanedbávanie a zaznávanie „svojskosti“. To je často reakcia skôr romantických národných ideológov a etnických entuziastov, operujúcich jedinečným duchom národa, túžiacom po sebayjadrení. Neromantikom ide o výkon na základe všeobecne platných pravidiel, romantikom o vyjadrenie kolektívneho jedinečného vnútra.

vysvädčiti, že se on plodami ducha západní Europy vzdělal, že on na základech vzdělanosti západno-europejské budovu života svého založil a ustavěl. Bez tohoto vysvädčeni za našeho času žádný vzdělaným býti nemůže, nebo západní Europa právě obsahuje v sobě národy, jenžto věku našeho duchovními Representanty slují...“ ([2], 31)

Súveká Európa je teda pozoruhodná tým, že v nej nedominuje jeden národ, ale štyri, a výsledky jej vzdelanosti, ktorým pripisuje vzorovú funkciu, sú prístupné v štyroch literatúrach, vo francúzskej, talianskej, anglickej a nemeckej. V spise *Slowo k národu swému* konštatuje, že „mistr náš gest západnj vzdělaná Europa“ ([1], 36).

Launer sa prejavil ako neromantický mysliteľ. V dobiehaní nevidel ponížujúcu skutočnosť, ale nevyhnutnosť, dobiehaním sa získava sila individuálnej i kolektívnej konkurencieschopnosti, a nielen to, dobehnutím sa vytvárajú podmienky pre „samovývoj“. Nevidel dôvod reagovať na uvedomenie si zaostávania alebo neschopnosti adekvátne súťažiť a presadzovať sa romantickým zdôrazňovaním vnútorných jedinečných vlôh národnej kolektivity, vyznačujúcej sa nenapodobiteľným duchom a jedinečnou originalitou. Nie nepodstatnou črtou romantickej filozofie politiky a kultúry je nedôvera voči moderným politickým a ekonomickým kritériám „pokroku“ a ich konfrontácia s utopicko-konzervatívnymi prístupmi. Pritom konzervatizmus neznamená prirodzene tradicionalizmus, ale pokus o záchranu minulých foriem a spôsobov života, ohrozených priam nezadržateľne sa javiacim nástupom modernity invenčnou interpretáciou. Na ohrozenie, ktoré často vychádza aj z politických reforiem, osobitne v štátoch starého režimu, majúciach na čele panovníkov nadšených inovátorov a ochotných reformovať, a teda modernizovať svoje štáty, ohrozené kolektivity, ktorých sa ujímajú zväčša vzdelanci, etnickí entuziasti pochádzajúci z nich, reagujú obranou vo forme identitných filozofií a politik. Dalo by sa povedať, že sú spôsobom boja zdola alebo z pozície znevýhodneného, ktorý/i chce/chcú svoju situáciu zvrátiť. Obranná identitná filozofia je existenčne angažovaná. Znamená to, že neoperuje v zmysle pretvárania a úpravy svojho už existujúceho inštitucionálneho prostredia, ale v zmysle zakladateľskom, diskontinuita nového začiatku prevažuje nad úsilím reformného „pokračovania“.

Launer bol zvláštnym zjavom medzi slovenskými vzdelancami prvej polovice 19. storočia. Nebol etnickým entuziastom, nebol romantickým národovcom, ak neberieme do úvahy krátke obdobie jeho štúdií na prešporskom lýceu, keď bol nadšeným poslucháčom Ľudovíta Štúra.⁶

Jeho jediná väčšia práca *Povaha Slovanstva* bola napísaná aj ako kritika štúrovského projektu kodifikácie stredoslovenského ľudového dialektu ako slovenského spisovného jazyka na jednej strane, ako aj snahy viazať a zdôvodňovať tento krok duchom „pôvodnosti“ prejavujúcom sa v tomto jazyku na strane druhej.

Slovanstvo u Launera znamená slovanské národy. Odmieta diskutovať o nich na základe paradigmy pôvodnosti, pravda, až na isté výnimky, o ktorých sa neskôr zmienim. Pokladá ich skôr za „prekladateľov“ než za pôvodcov, majúci na mysli *princíp* kultúrno-civilizačnej tvorby. Hovorím kultúrno-civilizačnej tvorby alebo pôsobnosti, lebo Launerovi nejde len o vyjavovanie vnútra, aby sme sa vyjadrili v zmysle romantizmu, ale aj o stvárňovanie vonkajšieho sveta, sveta politiky a inštitúcií. Jeho úvahy preto

⁶Štúr ho najskôr v časoch jeho štúdií označil za „ochotného a spravodlivého“, neskôr však konštatoval, že „jemu súdu ňtreba, on odsúdiu a ubiu dokonale sám seba, takže od týchto čjas je v životě Slovenskom celkom a dokonale mŕtvi“ ([6], 9 – 11).

nie sú romantizujúcou filozofiou dejín, ale kultúrno-politickou modernizačnou úvahou. *Prekladateľstvo* nie je v jeho chápaní menejcennou intelektuálnou aktivitou,⁷ zostávajúcou za „pôvodnosťou“. Domnieva sa totiž, že nadmierne velebenie pôvodnosti na úkor potrebnej vzdelanosti môže mať povážlivé následky.

Launer Slovanstvu neupiera kultúrno-civilizačné mohutnosti, ale vcelku ich neviaže na predpoklad svojbytnej pôvodnosti. Z jeho spisu vyplýva, že jedine od Rusov očakáva eventuálny originálny kultúrny prínos do dejín sveta za podmienky, že sa oboznámia s dominantnou západoeurópskou kultúrou doby. Posadnutosť historickým procesom a očakávaním historického úspechu boli priamo úmerné aktuálnej politickej slabosti a obmedzeným možnostiam konať. Už rakúsky publicista z predmarcového obdobia Andrian-Werburg konštatoval, že tí, ktorí nemôžu konať, môžu len snívať. Launer však snívať nechcel. Hoci sa básniť a veršovať v škole naučil, jeho najvyššou cieľovou hodnotou bolo vzdelanie. Vzdelanie pokladal za statok, ktorého nadobudnutie, či už individuom, alebo kolektivitou, zabezpečuje participáciu na dianí doby a napokon aj možný kultúrny vklad do nej. Zdá sa, že v súvekej diskusii, silne ovplyvnenej predstavami o tvorivosti plynúcej zo žriediel pôvodného „národného ducha“, skôr vyzdvihoval taký typ intelektuálneho, ale aj všeobecne kultúrneho výkonu, ktorý sa opiera o osvojenie a vytrvalé pestovanie kultúrnych štandardov dominantných v danej dobe. „Ducha národa“ nechápe romanticky ako nenapodobiteľnú tvorivú silu, to, čím národ je, zisťuje na základe kvality jeho produktov, t. j. zákonov, ktoré si dáva a ktoré fungujú ako princípy regulujúce život istého spoločenstva ľudí. Charakter platných zákonov vypovedá o civilizačnej úrovni a stupni humanity. Zákonodarná činnosť dosahuje najvyššiu úroveň vývoja vtedy, keď prevláda také chápanie zákona, ktoré ho pokladá za výsledok vlastnej slobodnej činnosti istej kolektivity, a nie za diktát cudzej vôle ([2], 21 – 22). Pozoruhodnou črtou Launerovho myslenia je význam, ktorý pripisuje hodnote politického.

Byť vzdelaným znamená žiť a konať na základe istých princípov a noriem, osvojiť si istý spôsob života. To znamená, že vzdelanie znamená viac než len vlastníctvo poznatkov a schopnosť používať ich v praxi. Ide o istú životnú formu, ktorú možno posudzovať na základe princípov, ktorými sa riadi.

Kresťanský základ európskej vzdelanosti však podľa Launera nebol nemenný, ale prešiel vývinom. Rozlišuje medzi dvoma princípmi európskej duchovnosti, medzi staroeurópskym katolíckym a novoeurópskym protestantským, zahájeným reformáciou. „Staro-europejský anebožto stredoveký princíp jesti' princíp auctority, catholicismu, pauhé zevnitřnosti, Conservatismu; – novoeuropejský princíp jesti' princíp Reformacie, samostatného přesvědčení, pauhé vnitřnosti, protestantismu, Liberalismu.“ ([2], 40)

Teória je doménou nemeckého protestantizmu a prax je doménou Francúzov a Angličanov. Francúzom prisudzuje štátotvornú a zákonodarnú činnosť ([2], 42), Angličanom komerčnú a industrializačnú. Taliani tvoria počiatok európskej vzdelanosti a doménou ich intelektuálnej činnosti je umelecké zobrazovanie.

⁷ „... wsseci gsme překladači, awssak to nenj posměch, wždyť to chce od nás i Bůh; když my přírodu k.p. poznáváme. což tam činjme; i od tamtud gen ty wěčné mysslénky, které Bůh do wěcj zewnitřnjch složil. do nás překládáme když užitečné knihy čteme, i tam rozum giného člověka do nasseho rozumu překládáme, cizjm rozumem nás obohacugeme, posilňugeme, zwětssugeme ...“ ([1], 42).

Luther bol cirkevným reformátorom, nebol však politickým reformátorom. Zbavil kresťanov „duchovnej aristokracie“, ale v oblasti takpovediac politickej reformácie kapituloval. Nedokázal realizovať princíp protestantizmu v oblasti politiky, to znamená, že nedokázal dať podnet alebo podporiť formovanie slobodomyselnej politickej kultúry v nemeckých krajinách. Preto v oblasti politickej zostali Nemci podľa Launera „nedôchodčatím“. Politickú reformu napokon iniciovala Francúzska revolúcia.

Západoeurópska vzdelanosť pôsobiaca ako vzor stojí na dvoch princípoch: autorite ako „staroeurópskom“ a slobode ako „novoeurópskom“. Ten prvý princíp indukuje poriadok, ktorý charakterizuje všeobecnosť, hierarchia a podriadenosť individua, vonkajšok dominuje nad vnútornosťou, druhý princíp utvára poriadok, kde vnútro dominuje nad vonkajškom a individuum je ohniskom poriadku. Pozoruhodnou črtou Launrovej schémy historickej špekulácie je záujem, ktorý venuje jej politickému aspektu. Totiž staro- a novoeurópsky kresťanský princíp, náboženstvo – „kořeň bytu“ – má u neho ideotvorný dopad, má aj politické vyjadrenie v konzervativizme a liberalizme ako základných doktrínach politického života.⁸ Štyrom európskym národom reprezentujúcim pravidlo európskej vzdelanosti však podľa Launera nedominuje len jeden princíp, u niektorých z nich koexistujú aj dva, napríklad u Angličanov a Francúzov.

Štyri západoeurópske národy, tvoriace základ európskej vzdelanosti, sú nositeľmi literatúr, ktorých štúdiom možno čerpať poznatky umožňujúce „dotiahnuť sa“ na úroveň doby. Launer tvrdí, že silné literatúry, a má na mysli nielen krásnu, vznikajú len v tých spoločnostiach a u tých národov, kde sa niečo deje, kde sa naozaj riešia problémy, kde prekvitá „mocný“ život. Azda až na jednu výnimku – Nemecko, ktoré je takpovediac „teoretickou mocnosťou“, žije literárne, knižne, a preto Launer tvrdí, že cestovaním po Nemecku človek nezíska skúsenosti a poznatky o krajine tak ako napríklad v prípade Anglicka alebo aj Talianska, kde človek „vidí“. V Nemecku sa necestuje, tam sa číta a študuje, a preto najlepším miestom na zistenie toho, čo je v Nemecku hodné poznania, sú knižnice.

U slovanských národov Launer predpokladá štyri literatúry: Chorváti „prekladajú“ princíp taliansky, Poliaci sa orientujú podľa vzoru Francúzov, Rusi nasledujú príklad anglický a Česi, Moravia, Slezania a Slováci, ktorí majú spoločnú literatúru, „prekladajú“ nemecký protestantský princíp. Toto rozdelenie slovanských národov podľa literárneho princípu, ktorý je zároveň princípom života, prinášajúcim výsledky s kultúrnou a civilizačnou hodnotou, platí s jednou výhradou. Zatiaľ čo u slovanských národov žijúcich v „západno-východnom zovretí“, aby sme použili výraz Roberta B. Pynsenta, postuluje dobehnutie, plnohodnotnú integráciu na západe dokonalým osvojením si západoeurópskeho intelektuálneho a životného inštrumentária s následným organickým pôsobením v tomto civilizačnom okruhu, u Rusov očakáva možné vytvorenie vlastného civilizačného princípu, a to z toho dôvodu, že na rozdiel od západoslovanských národov žijú v odlišnom civilizačnom okruhu – majú odlišné náboženstvo a horizont ich vývoja, hoci inšpirovaný a ovplyvňovaný Západom, nie je ešte uzavretý, a okrem toho majú aj vlastný štát. V Rusku majú svoj orientačný bod aj Srbi, ktorí z hľadiska náboženstva, používania cyriliky patria do východného okruhu, a medzi Chorvátmi a Srbmi nenachádza dostatočný počet styčných bodov, ktoré by ich

⁸ ... „nebo za to mám, že co jest v náboženství Katholicismus, to jest v politice Conservatismus; – a co v náboženství Protestantismus, to jest v politice a státu Liberalismus.“ ([2], 86)

oprávňovali vytvoriť spoločnú literatúru, a prevláda aj odlišná politická tradícia, pretože „Srbové jen Turka jako panovníka místo normy měli“ ([2], 90).

O západných Slovanoch hovorí: „... my Slovanské kmeny, zde v středku Evropy bydlící, zachvaceni sme byli do praudu vyvinujícího se, nyní ale již vyvinutého a vzdělaného, západno-europejského života; byli sme uchvaceni tímto praudem a museli sme kráčetí stejným krokem se západními Němci, Francauzy, Angličany, Vlachy; tito čtyři národové pro rozličnost své atmosphaery a svého živlu, v němžto se vyvínovali, nás pod vplyvem svím jsaucích do historie ustaupiti přinutili, a pod svau zástavu se shromážditi, s nimi bojovati, s nimi těžkosti, trápení a rozkoše života nésti: težkau povinnost naložili. Odtudto vykvetl i náš dosavadní, nad ostatní kmeny slovanské vzdělanější život, odtudto vyplývá, že se my právě, jako nástroje prozřetelnosti boží a jako brány považovati máme, skrz něžto duch západno-europejský poslovenčený a přečistený do Slovanstva vůbec přecházeti má.“ ([2], 98) Odmíeta však doktríny, podľa ktorých by Slovania mohli prispieť do vývoja svetových dejín bez osvojenia západoeurópskej vzdelanosti, takpovediac len na základe vlastnej kultúrnej originality, nedotknutej kontaktom so západným svetom a jeho civilizačnými výdobytkami. Launer vidí vývin svetovej histórie podobne ako Hegel v reťazi národov – subjektov histórie, ktorých vklady na seba nadväzujú, ktoré netvoría *ex nihilo*. „Jeden národ nic není jiného, než historické doplnění jiného činnost jednoho; světohistorického narodu jest jen thema a základ jiného.“ ([2], 79)

Launer sa nevyslovuje za jednoduché kopírovanie jednotlivých typov západoeurópskej vzdelanosti jednotlivými slovanskými národnými náprotivkami, t. j. „preklad“ talianskeho „ducha“ do chorvátskeho, francúzskeho do poľského a anglického do ruského, ako aj nemeckého do česko-moravsko-sliezsko-slovenského, ale vyslovuje sa za také ich osvojenie, ktoré je v súlade s potrebami a okolnosťami tej-ktorej národnej situácie. Úvahy o západoeurópskom type vzdelanosti sú pre Launera prípravou na predstretie kritických názorov na situáciu v Uhorsku a program štúrovcov, ktorí podľa neho chcú vystupovať ako „novátori“. Je to najzaujímavejšia časť jeho knihy, pretože tu prezentuje svoje stanovisko originálnym uplatnením osvojeného teoretického inštrumentária. Viacnárodná štruktúra Uhorska a jeho mnohorečovosť podnietili už Jána Čaploviča, autora dvojzväzkového etnologického diela *Gemälde von Ungern* (1829), konštatovať, že Uhorsko je Európou v malom [10]. V tejto krajine podľa Launera reprezentujú Slováci a Nemci princíp nemeckej protestantskej vzdelanosti, zatiaľ čo Maďari sú ovplyvnení duchom anglickej a francúzskej, predovšetkým politickej literatúry, sú zameraní rovnako ako ich tútori prakticky, doménou ich činnosti nie je teória, ale politika. Uhorsko vníma ako krajinu s vlastnou konštitúciou a mocným politickým životom. V jeho očiach je stelesnením protestantského princípu vzdelanosti, ktorý v politickej oblasti charakterizuje doktrína liberalizmu a konštitucionalizmu. Konštatuje: „... má svatá povinnost jest býti Protestantem v církvi, býti hajitelem a rozšiřovatelem Liberalismu, neboť k tomu mě vede princip protestantický býti spolu věrným Constitucii uherské, a jen podle ní a jejich zákonů svému králi.“ ([2], 115) K takto formulovanému krédu treba ešte pripojiť skepsu voči ideí národnosti a národnému horleniu, ak neboli viazané na konštitucionalizmus a liberalizmus. Väčší význam pripisoval slobodomyselnému a občianskemu hnutiu, než len národnému hnutiu kladúcemu na prvé miesto svojej agendy otázku jazyka a „len“ národnej identity. V prípade voľby medzi „národnosťou“ a modernizačným politickým hnutím uhorskej šľachty, ktoré inkludovalo zavádzanie

maďarčiny ako úradného jazyka, sa rozhodol pôsobiť v prospech reformy reprezentovanej Kossuthom a ním reprezentovaného typu liberalizmu. Národnosti a materinskému jazyku ako takému neprípisoval väčšiu hodnotu ako súvekému reformnému hnutiu v Uhorsku, ktoré ho chcelo transformovať na moderný štát a modernú, na západoeurópsky spôsob sa vyvíjajúcu spoločnosť aj za cenu jazykovej intolerancie vo verejnej sfére. „Prirodzenú“, vzdelaním neformovanú národnosť si necenil vyššie ako život v podmienkach konštitucionalizmu a liberalizmu. „Kdo svau constitucii tak málo váží, že ji raději obětuje, nežliby ji, byť i cizím jazykem zastával, ten velice slabý pochop o konstituci má.“ ([2], 88) Rozlišoval medzi „človečenstvom“ a „vzdelaným človečenstvom“ a jednoznačne svoje úvahy zakladal na hodnote vzdelanosti, ktorá umožňuje pokrok vied o prírode i spoločnosti, ako aj zdokonaľovanie správy štátu/obce i občianskej zdatnosti. To ho odlišovalo od štúrovsko-hurbanovskej línie v slovenskom národnom hnutí, ktorú apostrofoval ako nihilistickú. Etnicitu nepokladal za relevantné politické východisko a základ politického programu. Nesledoval etnicko-identitnú politiku, ale prestavbu politického systému. Zaujal stanovisko proti monarchickému absolutizmu, autoritarizmu a vyslovil sa za politický systém, ktorého základ tvorí individualizmus. Už z principiálneho hľadiska, súc presvedčeným stúpencom „protestantskej zásady“ slobody vylučoval možnosť kooperácie alebo orientáciu na konzervatívne sily, či už na panovníka a jeho byrokratický systém vo Viedni, alebo na konzervatívne sily v Uhorsku. Národné hnutie vedené Ludovítom Štúrom pokladal za nihilistické, pretože argumentovalo primordiálnou národnosťou a národnosť odvodzovalo od akejsi vzdelanosťou neformovanej „ľudovej“ národnej humanity alebo, použijúc jeho výraz, od človečenstva. Takáto koncepcia národnosti sa definitívne líšila od jeho predstáv o celkovej modernizácii života prostredníctvom osvojenia si súvekých znalostí a vied. Romantické horlenie za národnosť bez dôrazu na získavanie prírodovedného a praktického vzdelania pokladal za škodlivé. Štúrovo pedagogické pôsobenie chápal ako nedostatočné práve z tohto hľadiska. „Tento Štúrovský fanatismus vzal mládeži školu na místo základní známosti statistické, historické, geographické, ethnographické, philosophické, theologické nafúkal jakausi pseudophilosophickau pýchu do těch prázdných hlav, tak že se již teraz Syntaxistům jen samá Philosophie historie, theologie Slovanstva atd. přednáší; ... Na místo tehdy concretní vědy a obsahu její zdravého ... dala ta Štúrovská osvícenost mládeži ten philosophický nimbus, dle něhož každý sluje géniem.“ ([2], 126) Na rozdiel od Štúra Launer zdôrazňoval prítomnosť už existujúceho *vzdelaného* a literárne používaného jazyka – češtiny v jej spisovnej norme biblickej alebo tej, ktorú reprezentoval Kollár, to na jednej strane, na druhej strane mal Launer uhorské konštitucionálne povedomie, uvažoval v súradniciach uhorského štátu – „spoločnej vlasti“ Slovákov, Nemcov a Maďarov – a jeho politickej modernizácie, národnosť podriaďoval štátnosti v prípade, že by došlo ku konfliktu medzi národnosťou a štátnosťou, ako som už vyššie uviedol. Štúrovi vyčítal už vo svojom spise *Povaha slovanstva*, že sa zriekol politického princípu, ktorý je vlastný prôtestantizmu,⁹ t. j. liberalizmu a konštitucionalizmu, a priklonil sa na stranu katolícku, ktorej je vlastný autoritarizmus a konzervativizmus. O to viac tak činí v období revolučných rokov 1848 – 1849, keď sa obracia na uhorské ministerstvo s návrhom vydávať vládne noviny v slovenskom jazyku a žiadať o finančnú podporu. Jeho zámerom bolo vysvetľovať a propagovať slovenskej verejnosti z politického

⁹ Svojou politickou orientáciou sa vraj spreneveril protestantizmu.

a občianskeho hľadiska význam a dosah revolučných zmien ([11], 171 – 174). Priklonil sa na stranu kossuthovských liberálov a na revolúciu nazeral len zo zorného uhla systémových zmien, v zmysle konca stavovskej spoločnosti v Uhorsku. Hľadisko národnostné, predovšetkým hľadisko národnostnej rovnoprávnosti pokladal za druhoradé, hoci jeho projekt vydávať vládne noviny v jazyku zrozumiteľnom Slovákom, ktorým mala byť Kollárom pestovaná norma češtiny, súdiac podľa brožúrky *Naším milým Slovákom*, vydané v roku 1848, svedčila o tom, že si nepriamo uvedomoval dôležitosť jazykov používaných v Uhorsku, a teda i slovenčiny, pre skutočný rozvoj uhorského občianskeho politického života. Jeho aktivity smerom k ministerstvu svedčia o tom, že rozpoznal potrebu komunikácie maďarsky hovoriacej politickej triedy so vzdelaneckými elitami uhorských národností. Nakoľko bol jeho projekt utvrdzovania a šírenia uhorského politického lojalizmu úspešný, to sa dá ťažko posúdiť, pretože revolúcia bola potlačená a samotný Launer predčasne zomrel v roku 1851 v Sarvaši.

Zhrnúc možno konštatovať, že sa usiloval o politickú modernizáciu Uhorska a stredoeurópskeho regiónu. Pri tejto snahe sa dostal do názorového konfliktu so štúrovsko-hurbanovským krídlom slovenských vzdelancov-národovcov. Na rozdiel od nich východiskom jeho myslenia nebola snaha „vydobudnúť postać národa“ slovenskému ľudu, ako písal P. Z. Hostinský, ale advokácia vzdelanosti ako prostriedku osobného i občianskeho napredovania a predovšetkým zdokonaľovania spoločenského a politického života odbúraním feudálnych výsad. Revolúciu v Uhorsku hodnotil na základe marcových zákonov, v ktorých videl začiatok premeny poddaných na občanov.¹⁰ Vyzýval zdieľať politickú identitu stojacu v znamení liberalizmu a konštitucionalizmu. Vychádzajúc z predpokladu nenahraditeľnosti vzdelanosti v modernizačnom hnutí rozlišoval medzi „prirodzeným“ a „kultivovaným“ (politickým) stavom spoločnosti, ako aj kolektívnych entít, a národ v takpovediac prirodzenom stave nebol v jeho očiach hodnotou, od ktorej by sa malo odvíjať politické hnutie. Vzdelávanie v tom najširšom slova zmysle podľa súvekých noriem reprezentovaných tzv. hlavnými národmi udávajúcimi tón, nepokladal za dehonestujúce, pretože predstavovali univerzálne normy. Takzvané „menšie národky“, ako písal, si takýmto spôsobom zabezpečovali šance na život, ktorý by bol na úrovni doby a podľa jeho mienky nemal byť bezduchým napodobňovaním. Jeho myslenie prezrádza vieru nie v kultúrotvornú hodnotu ešte nevzdelaného ľudu, ale v civilizačné pôsobenie správne koncipovaných a spravovaných inštitúcií na obyvateľstvo v edukačnom zmysle. Nebol populista, nevzdelaný ľud romanticky neidealizoval, ale inštitucionalista. Jeho projekt, ak to tak možno nazvať, nebol národnodemancipačný, ale kultúrne a politicky modernizačný a osvetový, neuvažoval z hľadiska v daných podmienkach znevýhodnenej entity, ale z hľadiska šancí vzdelávajúcich sa a vzdelaných jednotlivcov v inštitucionálne sa zdokonaľujúcom občianskom systéme. Zároveň bol európsky konotovaný. Launer bol mysliteľom a publicistom, ktorý Európu a slovanstvo nerozpájal, ale spájal. Predčasná smrť mu zabránila kriticky premýšľať v intenciách svojho modernizačného projektu a prípadne ho prehodnocovať. Predčasne sa ukončil i jeden z najzaujímavejších intelektuálnych sporov v dejinách slovenského národovtorného snaženia, spor vzájomne sa nerešpektujúcich účastníkov. Jeho domnienka, že „ty daremné jen k rozhorčenosti vedaucí rvačky a pračky o národnost z našeho života pomálu již vytuchnu, že se nebude více na to patřiti: jsili Slovák anebo

¹⁰ Pozri brožúrku *Naším milým Slovákom* z roku 1848. In: ([3], 152 – 162).

Maďar,¹¹ ale jen na to: jsili opravdovým měšťanem vlasti Uhorské...“ ([2], 201), bola zo spätného pohľadu príliš optimistická. Launerovi však nemožno uprieť, že popri všetkej prehnanej polemickosti, bol duchom, ktorý sa snažil argumentovať a svoje tvrdenia zdôvodňovať.

LITERATÚRA

- [1] LAUNER, Š.: *Slowo k národu swému*. Banská Štiavnica 1847.
- [2] LAUNER, Š.: *Povaha Slovanstva, se zvláštním ohledem na spisovni řeč Čechů, Moravanů, Slezáků a Slováků*. Lipsko 1847.
- [3] LAUNER, Š.: „Našim milým Slovákům.“ In: Rapant, D.: *Slovenské povstanie 1848 – 49*, I. diel, 2. časť Dokumenty. Turč. Sv. Martin 1937, č. dok. 45, s. 152 – 162.
- [4] RATHMANN, J.: „Herder und Széchenyi“. In: *Johann Gottfried Herder 1744 – 1803*. Herausgegeben von Gerhard Sauder. Hamburg 1985, s. 419 – 422.
- [5] VÁROSSOVÁ, E.: „Štefan Launer – apokryfný typ slovenského hegelovca.“ In: *Filozofia* 43, 1988, č. 6, s. 697 – 704.
- [6] PYNSENT, R. B.: „Západno-východné zovretie – dve východiská Ľudovít Štúr (1815 – 1856) a Štefan Launer (1821 – 1851).“ In: *Rak – Revue aktuálnej kultúry*, 2002, č. 1, s. 8 – 21.
- [7] MATUŠKA, A.: *Dielo I*. Bratislava, Tatran 1990.
- [8] COCHIUS, C. In: „Ohlas proti ohlášení.“ In: *Orol Tatránski* III, s. 606 – 607.
- [9] MÉSZÁROS, O.: „Evidencie a kvázi-evidencie v historiografii tzv. národnej filozofie.“ In: *Filozofia* 59, 2004, s. 388 – 389.
- [10] CSAPLOVICS, J. von: „Das Königreich Ungarn ist Europa im Kleinen.“ In: *Erneuerte Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* 1820.
- [11] RAPANT, D.: *Slovenské povstanie 1848 – 49. Dejiny a dokumenty*. II. diel, II. časť Dokumenty. Turč. Sv. Martin 1948, č. dok. 196, s. 171 – 174.
- [12] SLÁDKOVIČ, O.: „Verejná mjenka o nás“. In: *Slovenskje národňje novini*, 1847, č. 199.

Príspevok bol vypracovaný v rámci CE SAV „Kolektívne identity“.

prof. PhDr. Tibor Pichler, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR
E-mail: filotrpr@savba.sk

¹¹Launer registroval aj na maďarskej strane horlenie za národnosť, pocity „zášte a nenávisťi“. Pozri ([2], 202).